

'חלי דיחמורתא' - הצעה לבירור מעמדה ההלכתי של ביצית מן החי

סוגית 'חלי דיחמורתא' באה בתוך סוגיא ארוכה העוסקת בדין "היוצא מן הטמא - טמא, והיוצא מן הטהור - טהור". לדין זה ישנן יוצאי דופן כגון ההיתר של דבש דבורים, ביצים, מי רגלים של חמור וכו'. בתוך כך באה סוגיית 'חלי דיחמורתא' הקצרה, שיכולה ללמד אותנו רבות על מעמדה של הביצית ומעמד הזרע בבהמה. שאלה זו רלוונטית מאוד, משום שאחד הפיתוחים המובילים בתחום הבשר המתורבת עוסק באיסוף מן החי של תאי ביצית מופרית שמהם מייצרים נתחי בשר 'מלאכותיים'.

וזה לשון הגמרא (בכורות ז, ב):

חלי דיחמורתא, סבור רבנן למימר ביעי נינהו ואסירן; אמר רב ספרא: זרעא דאילא הוא, דאזיל בתר אילתא, ואידי דרחמה צר לא מזדקקא, ואזיל בתר יחמורתא, ונתרי.

לפני שניגש אל פירושי הראשונים בסוגיא, ניתן להבין כי חכמים סברו שאותם 'חלי דיחמורתא' אסורים, אך רב ספרא הסביר כי מדובר במציאות אחרת, וממילא הם מותרים. נראה לכאורה כי חכמים הסכימו איתו.

רש"י על אתר מפרש כי אותם נקבות יחמור מוציאות מרחמן את ביצי הזכר (אשכים) שנעקרו כנראה כתוצאה מהתשמיש, והם 'חלי דיחמורתא'. מדובר אם כן באבר מן החי שנעקר מגוף היחמור הזכר, והוא אמור להיות אסור באכילה. כך סברו רבנן. רב ספרא, על פי פירוש זה, הסביר כי אין מדובר אלא בזרע האייל המבקש להזדקק לבת מינו, ולבסוף הולך אצל נקבת היחמור (שהיא מין דומה וקרוב) "ושופך זרע הרבה ונקרש", ולאחר זמן אותו זרע מתגבש ויוצא מגוף היחמורתא, והוא ככל 'פירשא בעלמא', חומר שפורש מן הגוף באופן טבעי כמו זעה ושתן וכד' שלהלכה הוא מותר. לשיטת רש"י אם כן אשכיו של אייל זכר הם אבר מן החי ואסורים, שלא כביצת העוף שהותרה, אבל זרעו מותר, ואין בין רב ספרא לחכמים מחלוקת בדין אלא במציאות.

רבינו גרשום לעומת זאת מפרש שם בכיוון אחר:

הני חלי דיחמורתא, שנמצאין ברעי שלה כעין ביצים, סבור רבנן קמיה דרב ספרא למימר ביצי נינהו ואסירי באכילה דהוו כאבר מן החי, דלא התירה [תורה] שום

1 ועי' במאמרם של הרב פרופ' ארי זיבטפסקי והרב יואל קניגסברג 'דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה', 'המעין' גיל' 242 [תמוז תשפ"ב] עמ' 65 ואילך.

ביצים אלא דעוף, [אבל אלו דומין] כביצים של בהמה שפורשין ממנה בחייה.

לפי רגמ"ה מדובר בהפרשה חריגה ולא ברורה שנמצאת ברעי היחמורתא, שיש בה נראות, מרקם או צבע של ביצה, ואין חכמים יודעים בהכרח במה מדובר, אלא שהתורה התירה ביצת עוף ולא ביצי בהמה. השאלה הנשאלת היא כמובן במה מדובר? מה הם אותם דברים הנדמים לביצי בהמה ופורשים ממנה ברעי היחמורתא? ממשיך רבינו גרשום:

אמר להו רב ספרא, לאו ביצים ניהו, אלא זרעא דאיילא הוא דאזיל בתר אילתא למיזיק לה, ולא מקבלא ליה אילתא משום דרחמה צר, וכיון דחזיא דלא מקבלא ליה אזיל בתר שדומה לאיילא, יחמורתא, ועד שהוא הולך אחריה סובל בגופו שכבת זרעו ומתבשל בגופו הרבה, וכשבא על היחמורה אגב דנתקשר הזרע הרבה אינו נבלע בגופה, ומוציאתו לחוץ עם הרעי שלה, ואותו זרע כיון שנתבשל נראה כעין ביצים, ואין ביצים, ושרו, דלאו כאבר מן החי ניהו.

גם לפי דעה זו ניתן להבין כי אין בהכרח מחלוקת בין חכמים לרב ספרא, אלא בירור המציאות. אלא שלפירושו של רבינו גרשום יש לחלק בין זרע הזכר להפרשה דמוית ביצים של הנקבה, הזרע אינו מוגדר כאבר מן החי, ואילו אותה הפרשה של הנקבה על פי הבנת חכמים - כן.

מה הם אותם "כעין ביצים" הנמצאות לצד הרעי לפי חכמים?

ניתן היה לפרש כי מדובר במאכל שלא התעכל, בדומה ל'קופי לואק' - פולי קפה שעוברים דרך מערכת העיכול וההפרשות של גחן הדקלים (טורף קטן, דומה לחתול) המצוי בעיקר באינדונזיה ומשתבחים שם ביותר, על כשרותם דנו בשנים האחרונות, והתירו לשתות קפה זה בדומה להיתר לאכול דבש דבורים. אך פירוש זה לא נמצא בין הראשונים.

הזרע שלא כביצית, מתחדש באופן תדיר. מטרת קיומו היא הפרשתו לחוץ בגוף הנקבה וחדירת תא אחד מהמיליונים הקיימים בכדי להביא להפריית הביצית לשם יצירת ולד. הביציות לעומת זאת קיימות 'מקדמת דנא', משלב היות הנקבה עובר, והן חלק ממנה במשך שנים רבות, אך הן הולכות ופוחות עד האחרונה שבהן במהלך השנים. יציאתה של הביצית מן השחלה איננה בהכרח מגדירה אותה כ'פירשא', אדרבה, הפרשתה אמורה להביא לידי הפריה וחיבור עם הזרע (הקטן ממנה פי כמה וכמה²) והשרשתה ברחם כדי ליצור עובר. כיוון זה הולם את מה שחכמים הגדירו אף ביחס לשלב מאוחר יותר כ'עובר ירך אמו', וכל שכן שכשהוא קטן הרבה מכך ומפותח הרבה פחות הרי הוא כחלק מאמו.

2 תא ביצית הוא התא האנושי הגדול ביותר בגוף האדם, ואילו תא זרע הינו הקטן ביותר.

נקודה נוספת שיש להעיר בהתאמה לפירושו של רבינו גרשום (שלא כרש"י) היא, שהפרשות של הנקבה בסמוך לביוץ יש בהן דמיון צורני לזרע ולחלבון של ביצה חיה, ואולי זהו מקור הספק והבירור שמעלה הסוגיא בדברי חכמים ורב ספרא. חכמים ראו בהפרשה דמיון לביצה, וכיוון שכך היא נידונה כאבר מן החי משום שביצת העוף דווקא היא שהותרה כאמור בסוגיא שם, וחידוש הוא שחידשה תורה, וביצת חיה ובהמה אסורה. רב ספרא חלוק על כך, שאין זה אלא הזרע הנקרש ונסרח, והדמיון אכן מטעה, שכן "כיוון שנתבשל נראה כעין ביצים ואינן ביצים", וכולן מותרים משום שאינן אבר מן החי. יחד עם זאת אין זה בהכרח אומר כי רב ספרא חלוק על עצם הדין של חכמים כי שונה הביצית מן הזרע, שהיא כאבר מן החי והוא - לא.

על פי זה מתבאר היטב מהו שורש מחלוקתם של חכמים ורב ספרא, כיצד הדברים מתיישבים בפשט הגמרא, וכיצד הם הולמים גם את האבחנה המדעית בהגדרת מעמדם של הזרע והביצית. זרע הוא כ'פירש' במונחים הלכתיים, ובטל, ואילו הביצית חשובה כבשר. כך גם עולה מפירושו של התוספות (חולין סד, ב) בהיתר לאכול ביצים, ובחלוקה שבין ביצת טריפה לביצת טמאה. התוספות מעלה הוא-אמינא שהביצה מתרקמת מן הזרע ו"הוא כנבלה מוסרחת" (כפי שעולה מסוגיינו), ולכן "כולהו ביעי נמי משכבת זרע קאתו ושרו", ולכן חידשה תורה לאסור את ביצי הטמאה, אך מסקנתו למעשה לא כך - "מיהו אין מתיישב טעם זה גבי ביצים, דכולהו מתחלת מעורות בגידין וחשובים כבשר". אם כן, הביצית מתחילתה מעורה בגידין וחשובה כבשר, והחידוש שחידשה תורה היא להתירה.

אחר הדברים הללו, נמצא גם כן בשם הגר"ז (בתוך חידושי בתרא על בכורות סי' קכ): ולכאורה י"ל דסברי בה"א דהווי ביצים דהנקבה קודם שנזרע ע"י הזכר, דהווי באמת אבר מן החי, שנתלשה הביצה מכוול האם, ושפיר סברו לאסור משום דרך ביצת עוף הותרה משום דנפרשה מן העוף כאבר מן החי עצמה ואינה שוב חלק מחיות העוף, משא"כ ביצה זו שעדיין זקוקה לחיות האם שפיר הוי אבר מן החי, עד שגילה רב ספרא דזרע זכר הוא.

מתבאר משמו של הגר"ז שהביצים האמורות, שהינן למעשה ביציות לא מופרות, דינן כאבר מן החי, קרי בשר מבשר הבהמה שנתלש, ולפיכך הן מקבלות מעמד של איסור. אומנם הוא-אמינא זו לא נותרה הלכה למעשה, אך גם לא נדחתה מעיקר הדין אלא מבירור המציאות המדוקדק.

הצעת הדברים יש בה בירור וסידור של הסוגיא העיונית לשעצמה, ופתח ראשוני לענ"ד לבירור השאלה ההלכתית המרתקת בדבר מעמדה של ביצית מופרית מן החי, ויש עוד מקום רב להאריך בדבר. וראה עוד להלן עמ' 133-134.